

התמודדות עם הטעיה ודמגוגיה נסיזע נבואה שהוצרכה לדורות

ישנם בני אדם שבבואם להשיג את מטרתם, הם אינם מקפידים על ברירת אמצעים כשרים. אחד מן האמצעים הבלתי כשרים הוא הטעיית הזולת. התורה אסרה, בציווי "ולפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד), לתת עצה שאינה לטובת המתייעץ. כמו כן קיים האיסור שלא להונות איש את עמיתו (ויקרא כה, יז).

חשוב להכיר את אמצעי ההטעיה השכיחים, וזאת כדי להיזהר מן הרמאים המתוחכמים. הזהירות שלא ללכת שולל אחרי ההטעיה אינה דבר של מה בכך. המלך ינאי לפני מותו מצא צורך להדריך את אשתו בנושא זה. כך נמסר בתלמוד הבבלי (סוטה כב, ב):

אמר לה ינאי מלכא לדביתה (אמר לה ינאי המלך, לאשתו): אל תתייראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין, שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס.

במספר מקומות בתנ"ך מצוטטים באופן מדויק דברי בני אדם שניסו להטעות את זולתם. עיון בציטוטים אלה עשוי לחשוף את שיטות ההטעיה, ומתברר שאין כל חדש תחת השמש. להלן נענין בשלושה מקורות העוסקים בנושא.

א. דיבת הארץ

המרגלים חזרו לאחר ביצוע שליחותם לתור את הארץ. עשרה מרגלים מתוך שנים עשר הוציאו דיבת רעה על הארץ וניסו באמצעות דיבורם לשכנע את הכל שלא לעלות לארצנו.

(כו) וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וְאֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַּר פָּאֲרָן קְדֻשָּׁה וַיֹּשְׁבוּ אֹתָם דָּבַר וְאֵת כָּל הָעֵדָה וַיִּרְאוּם אֶת פְּרֵי הָאָרֶץ:

(כז) וַיִּסְפְּרוּ לוֹ וַיֹּאמְרוּ בְּאָנּוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ הוּא וְזֶה פְּרִיָּהּ:
 (כח) אָפֶס כִּי עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ וְהָעָרִים בְּצִרּוֹת גְּדֹלֶת מְאֹד וְגַם יְלָדֵי הָעֵנָק רְאִינוּ שָׁם:
 (כט) עֲמַלְק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחֲתִי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בְּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל הַיָּם
 וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן:

(ל) וַיִּהְיֶה כָּלֵב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֵה נַעֲלֶה וְנִרְשָׁנוּ אֶתְּהָּ כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ:
 (לא) וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹת אֶל הָעָם כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ:
 (לב) וַיִּצְיֵאוּ דַבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֶתְּהָּ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר
 אֶתְּהָּ אֶרֶץ אֲכֻלֶּת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רְאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מְדוּתִים:
 (לג) וְשָׁם רְאִינוּ אֶת הַנְּפִלִים בְּנֵי עֲנָק מִן הַנְּפִלִים וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם:
 (במדבר יג)

באילו שיטות הטעיה נקטו המרגלים?
 דבריהם מחולקים לשניים: פסוקים כז-כט, ופסוקים לא-לג. בחלק הראשון הם פתחו בדברי
 אמת חיוביים בשבח הארץ: "ארץ זבת חלב ודבש". מדוע עשו זאת? רש"י הסביר שנהגו כך
 כדי ליצור אמון בדבריהם.
 על פסוק כז, "זבת חלב ודבש היא", כתב רש"י בהכללה:

כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו.²

סגנון דיבורם של המרגלים ביטא את יחסם הפנימי אל הארץ. מפורש בספר תהילים (קו,
 כד-כה):

וַיִּמְאַסּוּ בְּאֶרֶץ חֲמֻדָּה לֹא הֶאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ:
 וַיִּרְגְּנוּ בְּאֶהְלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל ה':

כלומר, אין זה ענין של פחד בלבד אלא מאיסה בארץ חמדה. אכן הנצי"ב העיר על הסגנון
 "באנו אל הארץ אשר שלחתנו": "כי כך היה להם לומר: 'אל הארץ אשר ה' נותן לנו'. ולא
 'אשר שלחתנו', ועדיין איננה שלנו". לפי פירוש זה הם התבטאו כך במכוון. הדבר בולט אם
 משווים את סגנונם לסגנון יהושע וכלב המצוטט בספר דברים (א, כה):

1. על פי מדרש רבה וגמרא סוטה לה, א.
 2. המילים 'זוה פריה' נתונות לפרשנות, האם התכוונו לחיוב או לשלילה. ראה רש"י על פסוק כג: "לפי שכל
 עצמם להוציא דיבה נתכוונו, כשם שפריה משונה כך עמה משונה".

וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרֵי הָאָרֶץ וַיֹּרְדוּ אֵלֵינוּ וַיֵּשְׁבוּ אֵתָנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ: טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר
ה' א-להינו נתן לנו³.

המרגלים סיימו את החלק הראשון של דבריהם בעובדות נכונות: "עמלק יושב בארץ הנגב וגו'". לפי הנצי"ב, ההקשר לענייננו הוא שאין לנסות לכבוש את הארץ מכיוונים אחרים, משום שבכל צד מתגורר עם השומר על הכניסה. החלק השני של דבריהם מופיע לאחר דברי כלב שהתווכח עמם. בחלק זה הם דיברו שוב, והפעם הם הרבו להשתמש בדימויים מפחידים:

אָרֶץ אֲכֻלֶּת יוֹשְׁבֶיהָ הִיא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר רְאִינוּ בְּתוֹכָהּ אַנְשֵׁי מְדוּת. וְשָׁם רְאִינוּ אֶת
הַנְּפִלִים בְּנֵי עֲנָק מִן הַנְּפִלִים וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם.

ב. חכמת שלמה (מלכים א פרק ג)

תכנון מדוקדק להטעות אנו פוגשים גם אצל אחת הנשים במשפט שלמה.

(יב) הנה עשיתי כדברייך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריו לא יקום כמוך:

(טז) אז תבאנה שתים נשים זנות אל המלך ותעמדנה לפניו:

(יז) ותאמר האשה האחת בי אדני אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד ואלד עמה בבית:

(יח) ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית:

(יט) ונמת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו:

(כ) ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשפיכהו בחיקה ואת בנה המת השפיכה בחיקי:

(כא) ואקם בבקר להיניק את בני והנה מת ואת בונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדת:

(כב) ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובגד המת וזאת אמרת לא כי בגד המת ובני החי ותדברנה לפני המלך:

(כג) ויאמר המלך זאת אמרת זה בני החי ובגד המת וזאת אמרת לא כי בגד המת ובני החי:

3. אף שהלשון 'ויאמרו' כתובה בהכללה, ברור שהציטוט הוא מדברי יהושע וכלב וכן פירש רש"י: "ויאמרו טובה הארץ" – "מי הם שאמרו טובתה? יהושע וכלב".

(כד) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קָחוּ לִי חָרֵב וַיָּבֵאוּ הַחָרֵב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ:
 (כה) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גְּזְרוּ אֶת הַיָּלֵד הַחַי לְשָׁנַיִם וַתֵּנוּ אֶת הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת הַחֲצִי לְאַחַת:
 (כו) וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר בָּנָה הַחַי אֶל הַמֶּלֶךְ כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל בְּנָהּ וַתֹּאמֶר כִּי אֲדַנִּי
 תָּנוּ לָהּ אֶת הַיָּלֵד הַחַי וְהַמֵּת אֶל תְּמִיתָהּ וְזֹאת אֲמַרְתְּ גַם לִי גַם לָךְ לֹא יִהְיֶה גְזָרוֹ:
 (כז) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תָּנוּ לָהּ אֶת הַיָּלֵד הַחַי וְהַמֵּת לֹא תְמִיתָהּ הִיא אִמּוֹ:
 (כח) וַיִּשְׁמְעוּ כָל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שִׁפֵּט הַמֶּלֶךְ וַיָּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי
 חֲכָמַת הִי בְקָרְבוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:

לאחר שהובטח שלמה במתן חכמה, הגיע מבחנו הראשון. שתי נשים טענו לבן החי. שלמה ציווה לגזור את הילד לשניים. אכן, אחת מן הנשים ריחמה עליו, היא אמו, והשנייה אמרה: "גם לי גם לך לא יהיה". השאלה היא, מדוע לא חשש שלמה מפני האפשרות ששתי הנשים תאמרנה כאחת: "הניחו לילד". מניין שהאשה הטוענת בשקר לילד, תהיה עד כדי כך אכזרית, שתסכים להריגת הילד ובלבד שלחברתה לא יהיה בן. התשובה היא על פי דיוק מן הלשון. האשה האמיתית אמרה: "בני החי ובנד המת", ואילו הרמאית אמרה: "בנד המת ובני החי". הקדמת הדבר מבלי לשים לב, מורה על החשבתו בתת ההכרה⁴.

שלמה רמו על כך כאשר הוא חוזר בקצרה על הטעונונים:

(כג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֲמַרְתְּ זֶה בְּנֵי הַחַי וּבְנֵי הַמֵּת וְזֹאת אֲמַרְתְּ לֹא כִּי בְּנֵי הַמֵּת
 וּבְנֵי הַחַי:

כלומר, חשוב לרמאית שלאשה האחרת לא יהיה בן⁵.

לפי מבנה הפסוקים, תחילה דיברה אשה א' לאחר מכן אשה ב' ושוב אשה א'. הביטוי: "בנד המת ובני החי" נאמר על ידי אשה א' שהיא הרמאית. עיון בדבריה מגלה שהיא תכננה בקפידה את מלותיה במטרה להטעות את המלך.

4. ראה בפירוש המלבי"ם. כמו כן על הפסוק במדבר לב, טז: "ויגשו אליו (בני ראובן ובני גד אל משה) ויאמרו גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו" – כתב רש"י: "חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם. שהקדימו מקניהם לטפם. ואמר להם משה: לא כן, עשו העיקר עיקר, והטפל טפל. בנו לכם תחילה ערים לטפכם, ואחר כך גדרות לצאנכם".

5. ברור שכך הבין ר' אברהם אבן עזרא בשירו המובא בזמירות לליל שבת: "צִמְאָה נִפְשֵׁי לְאַלְקִים לְאֵ-לִי חַי...". בהמשך הפיוט, ביחס לדת המתיימרת לרשת את היהדות הוא אומר: "רָאָה לְגִבְרַת אֲמָת. שִׁפְחָה נוֹאֲמָת. לֹא כִּי בְּנֵי הַמֵּת. וּבְנֵי הַחַי".

וראה בעניין באגרת תימן לרמב"ם (מהדורת ר"י שילת א, עמי קכ) על הכת המתיימרת להידמות ליהדות, מתוך מגמה יחידה והיא ליצור ספק באמונתנו, בחינת "גם לי גם לך לא יהיה".

(יז) וּתְאָמַר הָאִשָּׁה הָאֶחָת בִּי אֲדֹנָי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יִשְׁבֹּת בְּבֵית אֶחָד וְאֵלֶּךְ עִמָּה בְּבֵית:

(יח) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתֵי וַתֵּלֶד גַּם הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין זָר אֶתְנוּ בְּבֵית זולתי שְׂתִים אֲנַחְנוּ בְּבֵית:

בשני הפסוקים הראשונים, ניסתה האשה ליצור רושם של אמינות לדבריה, במיוחד לאור העובדה שמדובר בשתי נשים יצאניות. היא דיברה בנימוס: 'בי אדוני'. היא הקפידה למסור תיאור אמיתי, מפורט ומדויק על הרקע לבעיה. היא חזרה ארבע פעמים על המילה 'ביתי' לציין עד כמה חשוב לה בית בכל משמעותו. עתה נעבור לחלק השני של דבריה:

(יט) וַיָּמָת בֶּן הָאִשָּׁה הַזֹּאת לִילָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו:
 (כ) וַתֵּקַם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת בְּנֵי מֵאֲצָלֵי וַאֲמַתָּךְ יֹשְׁנָה וַתִּשְׁפֹּכֵיהוּ בַחֲיִקָה וְאֶת בְּנֵה הַמֵּת הִשְׁפִּיכָה בַחֲיִקֵי:
 (כא) וַאֲקַם בְּבֹקֶר לְהִינִיק אֶת בְּנֵי וְהִנֵּה מֵת וְאֶתְבוֹנֵן אֵלָיו בְּבֹקֶר וְהִנֵּה לֹא הָיָה בְּנֵי אֲשֶׁר יִלְדְתִי:

בחלק השני של דבריה היא תיארה כיצד מת הילד וכיצד התבצעה החלפתו. בהמשך דבריה, היא הזכירה את המילה 'לילה' פעמיים בסמיכות לאשה השנייה, וביחס אליה היא חזרה פעמיים על המילה 'בוקר'. בעיקרון זה משתמשים גם היום בפרסומת. מוצרים מוצמדים לדברים שלדעת המפרסמים הם מוערכים על ידי הציבור. ולהבדיל, כשמלמדים ילד לקרוא מניחים דבש על האותיות.

הרמאית סיימה את נאומה: "והנה לא היה בני אשר ילדתי". היא סיימה בתחושת הכאב שלה, ותיארה את הילד בתיאור כפול: "והנה לא היה בני – אשר ילדתי". גם בחלק הראשון של דבריה היא השתמשה בכפל לשון: "וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו, אֵין זָר אֶתְנוּ בְּבֵית – זולתי שְׂתִים אֲנַחְנוּ בְּבֵית".

אמצעי נוסף לשכנוע, הוא זלזול המוחדר בנו מבלי שנשים לב. היא ניסתה לשכנע בצדקתה באמצעות יחסה השלילי לאשה האחרת. היא הקפידה לקרוא לה שלוש פעמים 'האשה הזאת'. בשני הפסוקים האחרונים היא אף לא הזכירה את הכינוי 'זאת', אלא רק פעלים המתאייחסים לאותה אשה ללא הזכרה מפורשת של הנושא שלהם – האשה: 'ותקח' וכו', כאילו לאשה השנייה אין זהות.⁷

נציין עוד שהיא האשימה את זולתה גם ברשלנות שגרמה למות הילד.

6. בפסוק כ היא הוסיפה ביחס לעצמה את התואר 'ואמתך'.

7. על הזלזול הנסתר, השווה לעיל לגבי זלזול המרגלים בארץ ישראל המכונה ביהם: "הארץ אשר שלחתנו".

ג. עצת אחיתופל לעומת עצת חושי

אבשלום מרד באביו, המלך דוד. מצבם של דוד ואנשיו היה בכי רע. הם נמלטו על נפשם. אחיתופל, שהיה בעבר יועץ לדוד, יעץ לאבשלום. חושי הארכי, הנאמן לדוד, הסתווה כמצטרף לאבשלום. משימתו הייתה להפך את עצת אחיתופל. גורלו של דוד ואנשיו היה מוטל על כפות המאזניים. חושי השתמש בתחכום רב בדרכי הטעיה.

(א) ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה נא שנים עשר אֶלֶף איש ואקומה ואֶרְדֹּף אחריו דוד הקִּלְהָה:

(ב) ואבוא עליו והוא יגע וירפה ידים והחַרְדַּתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהִפַּתִּי אֶת הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ:

(ג) ואשיבה כל העם אליך כְּשׁוֹב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר אִתָּה מִבְּקִשׁ כָּל הָעָם יִהְיֶה שְׁלוֹם: (ד) ויִישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל:

(ה) ויאמר אבשלום קרא נא גם לחושי הארכי וְנִשְׁמְעָה מִה בְּפִיו גַּם הוּא:

(ו) ויבא חושי אל אבשלום ויאמר אבשלום אליו לאמר כְּדָבָר הַזֶּה דַּבֵּר אַחִיתּוֹפֵל הַנְּעֻשָׂה אֵת דְּבָרֹךְ אִם אֵין אִתָּה דָּבָר:

(ז) ויאמר חושי אל אבשלום לא טובה העצה אֲשֶׁר יָעַץ אַחִיתּוֹפֵל בַּפֶּעַם הַזֹּאת:

(ח) ויאמר חושי אִתָּה יִדְעָתָ אֵת אַבְיָד וְאֵת אֲנָשָׁיו כִּי גִבּוֹרִים הֵמָּה וּמְרִי נֶפֶשׁ הֵמָּה כְּדָב שָׁכֹל בַּשָּׂדֶה וְאַבְיָד אִישׁ מִלְחָמָה וְלֹא יִלִּין אֶת הָעָם:

(ט) הִנֵּה עֵתָה הוּא נֶחְבָּא בְּאַחַת הַפְּחָתִים אוּ בְּאַחַד הַמְּקוֹמוֹת וְהִנֵּה כֹנֶפֶל בָּהֶם בַּתְּחִלָּה וְשָׁמַע הַשָּׁמַע וְאָמַר הִיְתָה מִגִּפָּה בָּעַם אֲשֶׁר אַחֲרַי אַבְשָׁלֹם:

(י) והוא גם בן חיל אֲשֶׁר לָבֹו כְּלָב הָאֲרִיָּה הַמָּס יָמַס כִּי יִדַּע כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי גִבּוֹר אַבְיָד וּבְנֵי חֵיל אֲשֶׁר אִתּוֹ:

(יא) כִּי יַעֲצָתִי הָאֶסְף יִאֶסֶף עֲלֶיךָ כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד בָּאָר שְׁבַע כַּחֹל אֲשֶׁר עַל הַיָּם לָרֶב וּפְנִיךָ הַלְכִים בְּקָרֶב:

(יב) וּבְאֵנוּ אֲלֵינוּ בְּאַחַת [בְּאַחַד] הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר נִמְצָא שָׁם וְנַחֲנוּ עֲלָיו כְּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטֵּל עַל הָאֲדָמָה וְלֹא נוֹתֵר בּוֹ וּבְכָל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ גַּם אַחַד:

(יג) ואם אל עיר יִאֶסֶף וְהִשְׂיֵאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֶל הָעִיר הַהִיא חֲבָלִים וְסַחֲבָנוּ אֹתוֹ עַד הַנְּחַל עַד אֲשֶׁר לֹא נִמְצָא שָׁם גַּם צָרוֹר:

(יד) ויאמר אבשלום וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל טוֹבָה עֲצַת חושי הארכי מֵעֲצַת אַחִיתּוֹפֵל. וְהִי צְנִה לְהַפֵּךְ אֵת עֲצַת אַחִיתּוֹפֵל הַטוֹבָה לְבַעֲבוֹר הַבֵּיָא הִי אֶל אַבְשָׁלֹם אֵת הַרְעָה:

(טו) ויאמר חושי אל צדוק וְאֶל אַבְיָתָר הַכֹּהֲנִים כְּזֹאת וְכֹזֵאת יָעַץ אַחִיתּוֹפֵל אֵת אַבְשָׁלֹם וְאֵת זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל וְכֹזֵאת וְכֹזֵאת יַעֲצָתִי אֲנִי:

(שמואל ב פרק יז)

אמצעי ההטעיה בנאום חושי

א. תחילה יצר חושי רושם של אמינות לדבריו. חושי התחפש למי שהעניין אינו נוגע לו. הוא לא פנה ביוזמתו לאבשלום, אלא חיכה שיקראו לו. יתכן שרמז שיש לו ביקורת על עצתו של אחיתופל.

ב. 'ויאמר חושי' ו'יאמר חושי'. מדוע שתי אמירות? כנראה שתק לאחר האמירה הראשונה, כמי שאין לו ענין להתערב.

ג. חושי לא ערער על אחיתופל באופן כללי, ונקט לשון מסוייגת: "לא טובה העצה אשר יעץ אחיתופל בפעם הזאת".

ד. ביסוס חסר בסיס. בלשון חושי: 'אתה ידעת! כי יודע כל ישראל!'

ה. השפעה נסתרת. אחיתופל במהלך עצתו, מכנה את דוד המלך בפעם הראשונה: 'דוד' בפעם השנייה: 'המלך', ובפעם השלישית: 'האיש אשר אתה מבקש'. לעומתו, חושי הקפיד לכנותו בכל נאוומו הארוך 'אביך'. בכך הוא ביקש לעורר אצל אבשלום רגש של כבוד ומורא טבעי לאביו.

ו. חושי בנאוומו בנה על ההשפעה הרגשית. הוא עשה שימוש רב בדימויים מרשימים⁸.

ז. שטיפת מוח. בדברי חושי חזרה רבה על מוטיב הגבורה של דוד ואנשיו. 'בן חילי' 'בני חילי' 'איש מלחמה!'

ח. סגנון ארוך. חושי מדבר בסגנון ארוך ולא מתומצת. סגנון זה מאפשר השפעה רגשית וכן שטיפת מוח. גם האשה הרמאית שצוטטה לעיל וגם עשרת המרגלים דיברו בסגנון ארוך. לעומת זאת אחיתופל דיבר בלשון קצרה ועניינית.

ט. חושי עשה שימוש בחולשת אבשלום והיא רגש הכבוד. "וְשָׁמַע הַשְּׁמַע וְאָמַר הֲיֵתָהּ מִגִּפְּהָ בָּעַם אֲשֶׁר אֶחָרֵי אֶבְשָׁלֹם". וכן "ופניך הולכים בקרב". לעומתו אחיתופל הציע שהוא לבדו יבצע את כל המשימה. יתכן שאחיתופל סבר שרק הוא מסוגל לבצע את המשימה מיידית, או כדברי המלבי"ם, אחיתופל לא היה מעוניין שאבשלום יצא בעצמו להילחם, משום שחשש שאבשלום יחמול על אביו ולא יהרגנו⁹.

י. חושי עורר שנאה ורצון לפגוע בכל אנשי דוד ולא רק במלך, דבר שלא היה ניתן לביצוע לפי תוכנית אחיתופל.

יא. סיום דבריו ברע, לעומת אחיתופל שסיים ב"כל העם יהיה שלום". המטרה בסיום זה היא לעורר את רגש השנאה שהתאים לדחיית עצת אחיתופל.

8. אולי שמו חושי, רומז על החושים, ואילו דבריו של אחיתופל תכליתיים ותפלים.

9. לדעת המלבי"ם אחיתופל ראה עצמו כגואל הדם של חתנו אוריה.

יב. שימוש בחצי אמת. כלומר הסקת מסקנות שאינן הכרחיות מעובדות נכונות. דוד אכן גיבור וכן אנשיו, אולם השאלה מהי עוצמתם ברגע בו הופתעו והם מותשים. יג. על עצת אחיתופל נאמר: "וַיִּשְׁרַח הַדָּבָר בְּעֵינַי אֲבִשְׁלֹם וּבְעֵינַי כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל". ואילו על עצת חושי נאמר: "וַיֵּאמֶר אֲבִשְׁלֹם וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל טוֹבָה עֲצַת חוּשִׁי הָאָרְכִי מֵעֲצַת אַחִיתֹּפֶל". משמע שחושי השמיע את דבריו באוזני כל העם, לעומת אחיתופל שדיבר רק באוזני זקני ישראל. יתכן שחושי גרם לכך שיהיו נוכחים המון עם ולא רק חכמים, וזאת כדי להקל על יכולת ההטעיה. אכן כאשר הוא שלח אחר כך להזהיר את דוד הוא ציין שעצת אחיתופל התקבלה על ידי זקני ישראל, כלשונו: "כִּזְאֵת וְכִזְאֵת יַעַץ אַחִיתֹּפֶל אֶת אֲבִשְׁלֹם וְאֵת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל".

לאחר שעמדנו על המאפיינים של דברי חושי יש לשים לב לרובד נוסף. הכתוב אומר: "והי צנה להפיר את עצת אחיתופל הטובה לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה". דברים אלו אינם עומדים בסתירה לתכנון ולתחכום שאנו מוצאים בנאום חושי. חושי לא הסתמך על הנס ופעל והשתדל בכל יכולתו. יחד עם זאת היה צורך בהתערבות ההשגחה העליונה, מפני שהיתה אפשרות שאבשלום כלל לא יתייעץ עמו. כמו כן עדיין היתה אפשרות שלמרות כל התחכום של חושי, אבשלום לא יקבל את עצתו, במיוחד לאור המעמד המיוחד של אחיתופל. אכן גם לאחר שהתקבלה הצעתו, חושי לא היה בטוח שבעתיד ההחלטה לא תשונה, ולכן הוא שלח להזהיר את דוד.

הראיה לתחכום ולהטעיה המצויים בנאומו של חושי היא, שחז"ל קבעו כלל: "נבואה שנצרכה לדורות נכתבה". מכאן שהפירוט של שני הנאומים לא נכתב בכדי, אלא בא ללמדנו כיצד להתמודד עם הטעיה.

ד. סיכום שיטות ההטעיה

א. יצירת רושם של אמינות. המרגלים פתחו בשבח הארץ. האשה במשפט שלמה דיברה בנימוס ושילבה הרבה עובדות נכונות בפירוט רב. חושי יצר רושם שהעניין אינו נוגע לו. הוא אף הביא עובדות נכונות.

ב. השפעה עקיפה ונסתרת באמצעות צורת ההתייחסות. המרגלים כינו את ארץ ישראל בשם 'הארץ אשר שלחתנו'. האשה כינתה את זולתה 'האשה הזאת' ולבסוף השמיטה את כינוייה לגמרי: 'ותקום וכו'. חושי השתמש באותה שיטה למטרה הפוכה ולכן הקפיד לקרוא לדוד 'אביך'.

ג. השפעה על הרגש באמצעות שימוש בדימויים רבים עזים ומפחידים. אצל המרגלים: "וְנָשָׂם רְאִינוּ אֶת הַנְּפִלִים בְּנֵי עֲנָק מִן הַנְּפִלִים וְנָהִי בְּעֵינָיו פְּחַגְבִּים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם". אצל חושי: "כִּי גִבְרִים הָמָּה וּמְרִי נָפֶשׁ הָמָּה כְּדָב שֶׁכּוֹל בְּשֹׁדָה".

ד. השפעה על הרגש באמצעות סגנון ארוך המסייע לכניסה לחוויה הרגשית.
ה. 'שטיפת מוח' באמצעות חזרה על התוכן במילים זהות ובמילים אחרות.
ו. ניצול חולשה. חושי ידע שאבטלוס רדף כבוד. לכן הציע לו: "ופניך הולכים בקרב". כמו כן ליבוי רגש השנאה וכו'.

ז. שכנוע באמצעות לחץ חברתי: "כִּי יִדַע כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי גִבּוֹר אֲבִיךָ וּבְנֵי סִלְ אֲשֶׁר אֲתוּ"
ח. הסקת מסקנות הנראות לכאורה החלטיות למרות שאינן כאלה. לדוגמא, גם אם יושבי הארץ היו גיבורים אין מניעה לכבוש את הארץ משום שהקב"ה שהוציא את בני ישראל ממצרים והעבירם בים הוא השומר עליהם. במקרהו של חושי, גם אם דוד ואנשיו גיבורים, אין זאת אומרת שכרגע לא אפסו כוחותיהם.

ה. שיטות הטעיה נוספות על פי המדרש

מסופר במדרש תהילים (מזמור א):

"ובמושב לצים" – זה קרח שהיה מתלוצץ על משה ועל אהרן. מה עשה, כינס כל הקהל, שנאמר (במדבר טז, יט): "ויקהל עליהם קרח את כל העדה". התחיל לומר ליצנות, ואומר להן: אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות והיתה לה שדה אחת. באתה לחרוש אמר לה משה (דברים כב, י): "לא תחרוש בשור וחמור יחדו". באתה לזרוע אמר לה משה (ויקרא יט, יט): "שדך לא תזרע כלאים". באתה לקצור ולעשות ערימה, אמר לה: הניחי לקט שכחה ופאה. באתה לעשות גורן, אמר לה: תני תרומה ותרומת מעשר ומעשר ראשון ומעשר שני. הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. מה עשתה, מכרה את השדה ולקחה שני כבשות ללבוש מגזותיהן וליהנות מפירותיהן. כיון שילדו, בא אהרן ואמר לה: תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב"ה (דברים טו, יט): "כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר". הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. הגיע זמן גיזה וגזזה אותן, אמר לה: תני לי ראשית הגז שכן אמר לי הקב"ה (שם יח, ד): "וראשית גז צאנך תתן לו". אמרה: אין לי כוח לעמוד באיש הזה הרי אני שוחטת אותן ואוכלתן. כיון ששחטתן, אמר לה: תני לי הזרוע והלחיים והקיבה. אמרה לו: אפילו ששחטתי אותן לא ניצלתי מידו. הן עלי חרם. אמר לה: תנה לי, שכך אמר הכתוב (במדבר יח, יד): "כל חרם בישראל לך יהיה". נטלה והלך לו. הניחה בוכה היא ושתי בנותיה. אריך כדין הא ביזתא עלובתא. (מותר וראוי כך לעשוק עלובה?) כך הם עושים ותולין בהקב"ה. מכאן שהיה ליצן.

דרכי ההטעיה במדרש

א. ליצנות. הליצנות יוצרת אווירה של קלות ראש במקום דיון ענייני.
 ב. יצירת רושם מוטעה. לדוגמא, מן התורה אין שיעור מינימלי למצוות פאה. שיעור כל חובות הנתינה מן השדה אינו עולה על עשרים ואחת אחוז.
 ג. הגזמה. מה ההיגיון שהאשה לאחר שהפרישה תרומות ומעשרות וכו' תמכור את השדה ותפנה שוב לעניין שמחייב אותה מחדש במתן מתנות נוספות, ושוב תמשיך עד כדי אבסורד?
 ד. התעלמות והסתרה. אותן חובות ומתנות שנדרשה האלמנה להפריש מן השדה, מיועדים לכהנים וללוויים שתפקידם ללמד את העם תורה ולהדריכם בדרך המוסר. מצוות התורה מחייבות להיזהר באופן מיוחד שלא לפגוע באלמנה ויתומים, כך שבסופו של דבר לאלמנה תהיה תועלת רבה מן הכהנים והלוויים לאין ערוך ממה שהפרישה. חלק מן ההפרשות מיועד לעניים, ואף האלמנה עצמה אינה בטוחה שלא תזדקק להן בעתיד.
 יש להוסיף שקורח חזר פעמיים על כך שהאלמנה הצדיקה עליה את הדין; ואף זו הטעיה מתוככמת. אמנם האלמנה ביצעה את חובתה, אולם בפירוש לא הצדיקה את הדין. היא התקוממה בלבה, ואפילו עשתה מעשים חריגים כמו מכירת השדה, עד כדי כך שלבסוף הקדישה את כל רכושה ובלבד שלא תצטרך לתת את מתנות הכהונה.

1. בשולי הדברים – המלצות

על ההמלצה הכללית ללמוד מן הדוגמאות שהבאנו לעיל, יש להוסיף עוד מספר נקודות:

א. החלטה חשובה ומורכבת, אין להחליט מייד. במשך הזמן פג כוחו של הרגש ומתפנה מקום לתבונה. לכן משה רבנו דחה לבוקר את קרח ואנשיו שביקשו לחלוק על הכהונה. כפי שנאמר: (במדבר טז, ה): "בוקר ויודע ה' את אשר לו". ופירש רש"י: "והוא היה מתכוון לדחותם שמא יחזרו בהם". כן הורו חז"ל לדיינים: "הוו מתונים בדין" וכך נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט י, א):

צריך הדיין להיות מתון בדין, שלא יפסקנו עד שיחמיצנו, וישא ויתן בו ויהיה ברור לו כשמש. והגס לבו בהוראה וקופץ ופוסק הדין קודם שיחקרנו היטב בינו לבין עצמו, עד שיהיה ברור לו כשמש, הרי זה שוטה רשע וגס רוח.

אנו מעין דיינים ביחס לעצמנו.

ב. חשוב לחזור בקצרה על עיקרי הטיעונים לכאן ולכאן, ורצוי מאד לעשות זאת בכתב. בשו"ע (חו"מ יז, ז) נפסק:

צריך הדיין לשמוע את דברי הבעלי דינים ולשנות אותם, שנאמר: "ויאמר המלך זאת אומרת בני החי וגו'", ומצדיק הדין בלבו ואחר כך חותכו.

ג. הסתמכות על מקור נאמן. טעותו של אבשלום הייתה שלא הבחין בין היועצים¹⁰.
 ד. לשים לב האם הבסיס אכן מבוסס או רק מדומה. דוגמא לבסיס מדומה בנאום חושי:
 'אתה ידעת, או: 'כי יודע כל ישראל'.
 ה. גם אם חלק מן העובדות והטיעונים נכונים, אין זה אומר שהכל נכון ויש לבדוק את הכל.
 ו. לשים לב אם המסקנות שנלמדו מן העובדות אכן הכרחיות, או שניתן להסיק גם מסקנות אחרות¹¹.
 ז. חשובה התייעצות ומוכנות לקבל ביקורת. לדיין נאמר בפרקי אבות (ד, ח): "הוא ה'ה' אומר: אל תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אֶחָד".

10. השווה הדרכת הגמרא: "אם הרב דומה למלאך ה' ילמדו תורה מפיהו, ואם לאו וגו'" (חגיגה יד, ב), וכן נפסק בשו"ע (יו"ד רמו, ח).

11. וכבר כתב על כך רס"ג בספרו אמונות ודעות (הקדמה אות ה).